

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.973

Андрій Володимирович НОСАЧ,
кандидат юридичних наук, докторант
(Харківський національний університет внутрішніх
справ, м. Харків, Україна)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СПЕЦІАЛЬНО- КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ ЦІЛІСНІСТЬ, КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЛАД І НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Розглянуто причини неефективності системи заходів протидії злочинам проти державного суверенітету й територіальної цілісності України. Наголошено на необхідності зміни принципів формування системи державних органів щодо забезпечення національної безпеки, а також добору кадрів на керівні посади суб'єктів спеціальної профілактики злочинів у зазначеній сфері. Визначено найважливіші заходи спеціальної та індивідуальної протидії злочинам, що посягають на територіальну цілісність і державний суверенітет. Відзначено, що стан національної безпеки України, її суверенітету та територіальної цілісності має визначатися реалізацією ідеї національного єднання, блокуванням сепаратистських тенденцій в окремих регіонах, розвитком інтеграційних процесів у країні.

Ключові слова: екстремізм, протидія злочинності, територіальна цілісність, державний суверенітет.

Постановка проблеми. Одним із найбільш пріоритетних завдань зовнішньополітичного та внутрішньополітичного розвитку сучасної української державності є захист основ її національної безпеки. У нинішніх умовах, в яких опинилася наша країна, активізувалися загрози

конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності й недоторканності (з урахуванням останніх подій на Південному сході України), виникає невідкладна об'єктивна необхідність в адекватній протидії з боку держави таким антидержавним проявам. Спалах терористичної діяльності й антидержавних настроїв вимагає вжиття невідкладних заходів як з боку органів державної влади та правоохоронних органів, так і з боку всіх членів суспільства. Особливу тривогу викликає небезпека поширення злочинів терористичного характеру. Ці злочини мають вкрай високий ступінь суспільної небезпечності. Терористична діяльність прямо або опосередковано пов'язується з організованою злочинністю, з різними екстремістськими угрупованнями та корупцією на всіх рівнях. Тероризм став загальним антинародним явищем, адже від нього страждають чоловіки та жінки, діти й особи похилого віку тощо. Низька ефективність протидії тероризму пов'язується також із тим, що донедавна, не зважаючи на заходи, що вживаються світовим співтовариством, не вдавалося створити надійну систему протидії [1]. Попередження злочинів, що посягають на територіальну цілісність, конституційний лад і національну безпеку, вимагають застосування широкого спектру заходів впливу на причини, що їх породжують, їх усунення або нейтралізацію. Стосовно розглянутого виду злочинів це виражається в цілеспрямованій роботі із групами причин і факторів детермінації таких злочинів. Вплив на них повинен мати системний характер.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання національної безпеки й заходи забезпечення територіальної цілісності та суверенітету неодноразово ставали предметом досліджень вітчизняних учених. Цю проблематику досліджували, зокрема, В. О. Антонов, О. Г. Данільян, О. П. Дзьобаня, І. М. Квеліашвілі, В. А. Ліпкан, О. М. Литвинов, Г. В. Новицький, М. І. Панова, З. Д. Чуйко, І. О. Томчук, Л. В. Мошняга, О. Ш. Бантишев, О. В. Шамара, А. М. Шульга тощо.

Мета статті. Головною метою цього дослідження є визначення шляхів удосконалення системи спеціальної й індивідуальної протидії злочинам, що посягають на територіальну цілісність, конституційний лад і національну безпеку.

Виклад основного матеріалу. Злочини проти суверенітету та територіальної цілісності характеризуються найвищим ступенем суспільної небезпечності, адже підривають основи державності, послаблюючи або й узагалі унеможливаючи здатність держави належним чином здійснювати охорону всіх інших суспільних відносин від злочинних посягань [2, с. 163]. При цьому визначальною ознакою злочинів проти суверенітету та територіальної цілісності є їх чітко виражений політичний контекст, що проявляється в антидержавному характері злочинів, учинюваних у руслі агресивного зовнішньополітичного курсу іншої держави та/або терористичної чи іншої підірвної діяльності будь-яких організацій і груп відповідного спрямування (політичних партій, громадських чи релігійних

організацій тощо), що можуть перебувати як на території держави-жертви, так і поза її межами [2, с. 164].

З огляду на становище сучасної правоохоронної діяльності в Україні та загальний криміногенний стан у країні, слід зазначити, що практична складова запобігання поширенню злочинності в нашій державі потребує вдосконалення. Однак зазначене є неможливим без розроблення цієї проблематики у теоретичному вимірі. На думку доктора юридичних наук В. М. Бесчастного, «найважливішим недоліком сучасного підходу до забезпечення правоохоронної діяльності, який вимагає якнайшвидшого виправлення, є недооцінка ролі науки» [3], адже саме науковий підхід слугує запорукою детального й глибинного вивчення низки чинників, які зумовлюють поширення злочинності серед наших співгромадян. Розширений аналіз окресленого питання та впровадження результатів, досягнутих науковцями у площині дисертаційних досліджень, сприяють поглибленому розумінню детермінант запобігання злочинності в умовах сьогодення. Нині особливо важливо поєднувати науку та практику, щоб забезпечити якомога успішніше протистояння поширенню злочинності серед громадян. Саме тому вкрай важливо об'єднати зусилля науковців і практиків щодо вироблення ефективного механізму протидії злочинам, що посягають на територіальну цілісність і суверенітет України.

Вивчення й аналіз нормативної бази дозволяють виділити завдання, які в майбутньому мають бути покладені на суб'єктів системи попередження злочинів, що посягають на територіальну цілісність і конституційний лад. Найбільш важливими з них є організація та здійснення заходів загального й індивідуального попередження злочинів; участь у формуванні й реалізації загальнодержавних і регіональних цільових програм попередження злочинів; вивчення передового досвіду та впровадження його в практику; організація та проведення наукових досліджень проблем попередження злочинів; надання підвідомчим органам, підрозділам та установам організаційно-методичної та практичної допомоги; організація та здійснення взаємодії з іншими органами й установами; формування й ведення довідково-інформаційних систем, що є необхідними для ефективної діяльності щодо попередження злочинів.

Правоохоронні органи, зокрема органи Національної поліції та Служби безпеки України, здійснюють безпосередню роботу, спрямовану на усунення, послаблення й нейтралізацію чинників, що впливають на зростання тероризму, злочинів проти територіальної цілісності та суверенітету. Однак, як свідчить реальний стан речей, викорінити ці злочини за допомогою заходів, які вже вживаються, найближчим часом навряд чи вдасться. Вирішення цього завдання залежить більшою мірою не від реалізації переважно репресивних, «силових» заходів, а від успішного проведення загальносоціальних заходів, створення цивілізованої правової держави та громадянського суспільства і здорової ринкової економіки. Система заходів щодо запобігання та протидії злочинам проти державного

суверенітету та територіальної цілісності зумовлюється складним переплетінням і загальносоціальних (соціально-економічних, політичних, правових), і спеціальних заходів попередження [4].

Попередження правоохоронними органами зазначених злочинів певним чином залежить від створення діючих на довгостроковій основі груп правоохоронних і контролюючих служб на загальнодержавному та регіональному рівнях для реалізації спільних комплексних програм. Особливе значення щодо протидії цій групі злочинів мають контроль і нагляд органів поліції та СБУ за обігом зброї, перевірка фактів порушення законодавства про господарську, підприємницьку, фінансову й торговельну діяльність тощо. Ця робота має проводитися повсякчас і особливо ретельно – під час великомасштабних цільових антитерористичних операцій. Профілактичне значення має взяття під охорону комерційних і банківських структур, забезпечення надійності перевезення грошових коштів, постійний контроль за недержавними охоронними службами, отриманням і використанням ними вогнепальної зброї тощо.

Для попередження терористичних акцій, які мають найвищий рівень небезпеки для громадян, зазвичай здійснюють такі заходи: патрулювання вулиць міст і селищ працівниками поліції та військовослужбовцями; перевірка у підозрілих осіб документів; огляд транспортних засобів і водіїв на дорогах працівниками патрульної поліції з метою виявлення зброї, боєприпасів, вибухових речовин і наркотиків; огляд співробітників та інших осіб, які відвідують режимні об'єкти державних підприємств, установ та організацій, працівниками воєнізованої охорони; перевірка (співробітниками СБУ, органів поліції, членами громадських формувань) приміщень і територій парків, стадіонів, житлових будівель, кіноконцертних залів, театрів та інших місць масового скупчення людей під час проведення там заходів тощо.

Головна мета всіх організаційно-профілактичних заходів – удосконалення системи протидії злочинам антидержавної спрямованості, приведення її в стан, що дозволяє своєчасно, адекватно й цілеспрямовано реагувати на зміну характеру злочинності, виникнення нових видів злочинів, на дії лідерів та авторитетів злочинного терористичного середовища; використання всього потенціалу системи для нейтралізації й ефективної боротьби з тероризмом, для забезпечення реального захисту особи, суспільства та держави від будь-яких злочинних посягань [4].

Важливу роль у попередженні злочинності відіграє інформаційно-аналітичне забезпечення, створення банку даних, що охоплює відомості про злочинні структури, напрями їх діяльності, лідерів і кримінальних авторитетів, про відносини, що складаються між ними. При цьому слід урахувати, що основні прагнення злочинних терористичних формувань спрямовано на захоплення ключових позицій у найбільш прибуткових сферах економіки, на проникнення у владні структури, перш за все, на регіональному рівні. Особливе значення мають виявлення терористичних

груп, їх роз'єднання й ліквідація. Слід виділяти й такі злочинні групи, які через свою кримінальну діяльність схильні до терористичних злочинів, контактують із терористичними організаціями й окремими терористами, надають їм сприяння чи допомогу [5, с. 236].

Світовим співтовариством розроблено і концепцію боротьби з тероризмом, що передбачає вирішення таких основних завдань: проведення розвідувально-пошукових заходів, спрямованих на отримання, збір та аналіз відомостей про терористичні співтовариства, оперативно-розшукове проникнення в їх структури, вироблення заходів попередження, припинення й документування злочинної діяльності терористичних груп та окремих терористів; боротьба зі стійкими терористичними співтовариствами та їх злочинними зв'язками; спрямування відповідної інформації в апарати кримінального розшуку, управління по боротьбі з організованою злочинністю, спільне проведення великомасштабних операцій з викриття злочинних терористичних угруповань; інформування органів влади про стан і тенденції розвитку терористичної злочинності.

У системі запобігання злочинів важливе місце посідає індивідуальна профілактика, адже саме її заходи спрямовано на корекцію поведінки конкретних осіб. У науковій доктрині відсутня єдина точка зору щодо поняття індивідуальної профілактики. Зокрема, існує думка, що індивідуальна профілактика – це сукупність заходів переконання та примусу, що застосовуються до носіїв антисуспільних установок та орієнтацій. Мета профілактики полягає в попередженні негативного процесу формування особистості. Інші вчені стверджують, що індивідуальна профілактика – це така діяльність, яку спрямовано на виявлення осіб, схильних до вчинення злочину, їх вивчення, а також вплив на них шляхом заходів переконання та примусу. Існує й інше судження, що індивідуальна профілактика, зокрема, має справу з усуненням причин та умов, породжених не зовнішніми, а внутрішніми, суб'єктивними детермінантами [6]. З точки зору різних підходів до розуміння індивідуальної профілактики зрозумілим є те, що її заходи спрямовано на особу, яка здатна в майбутньому вчинити злочин.

У системі заходів запобігання злочинів головну роль відіграють ті органи й особи, які цю профілактику безпосередньо мають здійснювати, тобто суб'єкти запобігання злочинів. Якщо звертатися до загальної системи запобігання злочинам, то суб'єктів тут можна нарахувати безліч, починаючи від президента держави й закінчуючи релігійними організаціями. Однак, якщо аналізувати суб'єктів індивідуальної профілактики, то їх коло значно звужується, адже йдеться про конкретні заходи переконання та примусу і про тих, хто здатен результативно виконати цю функцію щодо конкретної особи, заздалегідь невідомо. Однак, коли йдеться про злочинність, увагу суспільства прикуто до діяльності правоохоронних органів. Тому саме правоохоронці є основними суб'єктами індивідуальної профілактики злочинів.

Науковці слушно звертають увагу на особливості сучасної ситуації, що сприяють труднощам, які існують на рівні індивідуальної профілактики злочинів. До цих особливостей віднесено, зокрема, розпад раніше існуючої системи недержавних суб'єктів індивідуальної профілактики (добровільні народні дружини, товариські суди, будинкові комітети тощо); скорочення кількості громадських помічників органів Національної поліції у проведенні індивідуальної профілактичної роботи (у тому числі громадських вихователів) або зникнення їх взагалі (шефи, наставники тощо); значне зниження можливості Національної поліції у наданні особам, яких профілактують, допомоги у побутовому та трудовому влаштуванні, у ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі [7].

Підставами для застосування заходів індивідуального попередження злочинів, що посягають на територіальну цілісність і конституційний лад, є такі юридично встановлені факти: здійснення особою адміністративних правопорушень за обставин, що обтяжують відповідальність; звільнення особи від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав, передбачених чинним кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством; протиправна поведінка осіб, звільнених із місць позбавлення волі, щодо яких судимість не знято або не погашено.

Ці факти встановлюються в результаті досудового розслідування й судового розгляду, проведення прокурорських перевірок, здійснення діяльності щодо попередження злочинів, адміністративно-правової й оперативно-розшукової діяльності, розгляду повідомлень організацій, громадських об'єднань, заяв і скарг громадян, публікацій у засобах масової інформації.

Суб'єкти державної системи попередження злочинів, що посягають на територіальну цілісність і конституційний лад, повинні встановлювати й вести спостереження та контроль, за перебігом соціальної реабілітації осіб, звільнених із місць позбавлення волі, щодо яких судимість не знято або не погашено. Особам, стосовно яких здійснюється індивідуальне попередження злочинів, що потребують соціальної допомоги, суб'єктами попередження злочинів здійснюється сприяння в побутовому й трудовому влаштуванні, у наданні їм психолого-педагогічної, медичної, консультаційно-правової й іншої допомоги, передбаченої законодавством.

З метою запобігання та виявлення злочинів, що посягають на територіальну цілісність і державний суверенітет, особливу увагу слід приділити веденню профілактичного обліку щодо осіб, які виявили намір учинити правопорушення проти держави або інші суспільно небезпечні діяння, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам держави, а саме намагання зібрати відомості, що становлять державну таємницю, чи спробу передати іноземній державі чи організації, або їх представникам інформації, яка може завдати шкоди інтересам державної безпеки; виготовлення, зберігання або розповсюдження матеріалів, які демонструють наміри щодо насильницького порушення суверенітету та

територіальної цілісності України, зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, наймитства та вербування найманців, розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, а так само поширення змісту таких матеріалів в усній формі; встановлення контактів і підтримання стосунків із зарубіжними центрами й організаціями, які мають за мету своєї діяльності порушення територіальної цілісності, обмеження суверенітету України та проведення іншої підривної діяльності проти України; участь у групових діях, які порушують громадський порядок, поєднаних з непокорою законним вимогам представників влади або таких, що спричинили порушення роботи державних органів, транспорту, підприємств, установ, організацій чи об'єднань громадян і могли б призвести до масових заворушень; грубе або неодноразове порушення зобов'язання у зв'язку з допуском до державної таємниці; проникнення або спроба проникнення на особливо важливі державні об'єкти; висловлення терористичних намірів, встановлення контактів з терористичними угрупованнями або з непередбаченими законодавством воєнізованими формуваннями, групами чи організаціями й особами, які проводять вербування найманців; погроза державному діячеві у зв'язку з його державною діяльністю; вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, корупційних діянь чи інших правопорушень пов'язаних з корупцією.

На сьогодні єдиними дієвими суб'єктами індивідуальної профілактики є працівники органів Національної поліції та Служби безпеки України. Проте вивчення кола функціональних обов'язків правоохоронців, ураховуючи головне їх завдання з протидії злочинності, дає підстави стверджувати, що на індивідуальну профілактику у працівників цих органів просто бракує часу. До того ж ті заходи переконання та примусу, які передбачаються законом, свою превентивну роль, на жаль, виконують недостатньо.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Аненко С. В. Современные тенденции терроризма и пути его предупреждения // Антитеррор (комплексный подход). М., 2006. С. 217–225.
2. Конституційний та міжнародний правовий механізм передачі частини суверенних повноважень держави наднаціональним інститутам / А. В. Андрушко, О. О. Грін, В. Б. Дацюк, Г. Г. Динис, Т. О. Карабін, Ю. А. Крук, Я. В. Лазур, М. В. Менджул, Р. П. Натуркач, О. Я. Рогащ, М. В. Савчин, П. А. Трачук ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. В. Савчина. Ужгород : Рік-У, 2016. 288 с.
3. Бесчастний В. М. Удосконалення науково-методичного забезпечення протидії злочинності. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2016/6/tom_2/20.pdf.
4. Энтин М. Л. Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом: причины низкой эффективности международно-правового регулирования, пути и перспективы ее повышения. *Сов. ежегодник междунар. права*. 1989. С. 118–133.
5. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования (уголовно-правовое исследование). СПб., 2002. 320 с.

6. Сукмановська Л. М. Профілактика правопорушень як форма боротьби з проявами тероризму // Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 10 листопада 2017 року). Львів : ЛьвДУВС. С. 235–237.

7. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. д. ю. н., проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2019.

Андрей Владимирович НОСАЧ,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина)

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ СПЕЦИАЛЬНО-КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО И ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ, ПОСЯГАЮЩИМ НА ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ ЦЕЛОСТНОСТЬ И КОНСТИТУЦИОННЫЙ СТРОЙ, НАЦИОНАЛЬНУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ

Рассмотрены причины неэффективности системы мер противодействия преступлениям против государственного суверенитета и территориальной целостности Украины. Отмечена необходимость изменения принципов формирования системы государственных органов по обеспечению национальной безопасности, а также отбора кадров на руководящие должности субъектов специальной профилактики преступлений в указанной сфере. Определены важнейшие меры специального и индивидуального противодействия преступлениям, посягающим на территориальную целостность и государственный суверенитет. Отмечено, что состояние национальной безопасности Украины, ее суверенитета и территориальной целостности должно определяться реализацией идеи национального единения, предотвращения сепаратистских тенденций в отдельных регионах, развитием интеграционных процессов в стране.

Ключевые слова: экстремизм, противодействие преступности, территориальная целостность, государственный суверенитет.

Andriy V. NOSACH,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

WAYS TO IMPROVE THE SYSTEM OF SPECIAL-CRIMINOLOGICAL AND INDIVIDUAL RESPONSE TO CRIMES THAT ENCROACH ON TERRITORIAL INTEGRITY AND CONSTITUTIONAL STRUCTURE, NATIONAL SECURITY

The article reviews reasons of inefficiency of the system of counteractive measure for crimes against state sovereignty and territorial integrity of Ukraine. It outlines the tendency of redistribution of functions in the sphere of national security between heads of power structures and reorganization of administrative apparatus, which lead not to revolving concrete tasks in the sphere of crime counteraction but rather to creation of crews according to a personal preference of the heads of law-enforcement bodies. Existing models of political

activity is not able to create sound and efficient concepts of protection of the national security, for instance stabilization of political situation in Ukraine, counteracting separatism, resolving interfaith and interethnic conflicts. The article emphasizes necessity of changing principles of formation of the system of the state bodies in the sphere of securing national safety, as well as staff recruitment for the leading positions in the bodies conducting special prevention of crimes in the sphere analyzed. The article criticizes declared measures of decentralization of state power in Ukraine and possibility of creation a separate national autonomy. It draws a conclusion that separatist tendencies are the result of the struggle among regional elites, exacerbation of interfaith and interethnic conflicts. It ascertains that the state of the national security of Ukraine, its state sovereignty and territorial integrity must be defined by the state of realization of the idea of national unity, blockage of separatist tendencies in concrete regions, development of integration processes in the country.

Key words: *extremism, crime counteraction, territorial integrity, state sovereignty.*